Szajda Szilárd

Egy folyóirat politika- és sajtótörténete

Széchenyi Ágnes Lélegzetvétel – Válasz 1946–1949 című könyvéről

A Széchenyi Ágnes által feldolgozott időszak (és ebbe illeszkedően a *Válasz* története) a szerző leírása szerint egy erős és egyetlen lélegzetvétel volt a szabad levegőből, amely „azonban" igen emlékezetes lett. Már a címadás is érzékelteti

> „…azt az elszánást, gyürkőzést, ahogy a Válasz képviselte több millió ember felemelt fejjel neki fog szántani, vetni annak reményében, hogy magának fog aratni és nem a földesuraknak. Hogy a romokból fölépíti az országot, maga kezébe veszi a sorsát. Valóság volt az elszánás és boldog illúzió is" (5. o.).

A szerző ebben az értelmezési keretben elemzi a *Válasz*t: olyan irodalmi lapként, amelynek társadalmi küldetése volt, és amely társadalmi küldetést adott politikatörténeti korszak és korszakváltások határozták meg. Ennek a társadalmi feladatnak részeként tekintendő például Bibó Istvánnak a folyóirat első számában publikált írása, amely őt a Parasztpárt ideológusává tette. Miként az is, hogy a lap visszahozta az irodalomba az 1930–1940-es évek fordulójának „eszmei megzavarodásában" szerepet játszó írókat, például Szabó Lőrincet. Az irodalmi és társadalmi program kettősségét Illyés Gyula az újrainduló orgánum 1946. októberi első számának beköszöntőjében így fogalmazta meg:

> „Ez a folyóirat nem igényli, hogy az egész irodalom szócsöve legyen. De nem is párt szócsöve. Az irodalomban csak egy rész akar lenni; a parasztság szellemi életében azt a hajdani népies mozgalmat segítené a fejlődés és tisztulás felé, amelynek a falukutatás, a Márciusi front, majd a Parasztpárt is csak egy-egy szárnyhada lett, s amelynek még több szárnya és raja lehet, míg el nem éri célját: a szegényparasztság tökéletes anyagi és szellemi egyenjogúsítását" (11. o.).[1]

Széchenyi az előbb mondottaknak megfelelően bemutatja az induló folyóirat környezetét, helyesebben konkurenciáját: az ekkor újrainduló vagy születő irodalmi folyóiratokat. Leírja, hogy Illyésékben felmerült a *Nyugat* újraindításának ötlete is, de nem tudtak ellenállni a kor csábításának, annak, hogy „végre eljött a szándékok, a vágyak, a tervek és remények megvalósításának történelmi ideje" (15. o.). A *Válasz* programja ugyanis röviden összefoglalható abban, hogy az íróknak társadalmi hivatásuk van, és a népi írók csoportjának a parasztság érdekében kell tevékenykednie. A programadó cikkben Illyés irodalmi folyóiratról szólt, de szerinte az „irodalom talaja a nyelv; a nyelvé nálunk a nép szelleme" (18. o.). Ugyanitt előre védelmébe vette két, az irodalmi életbe a *Válasz* első számában visszatérő szerzőtársát, Szabó Lőrincet és Németh Lászlót. Velük kapcsolatban írta: „Voltak tévedéseink és nyilván lesznek is. De erőnk is van, hogy a tanulságot elsősorban mi magunk vonjuk le." Mint Széchenyi hangsúlyozza, ezzel a többes szám első személyű állítással próbálta „magára venni" két barátja „bűneit" – miközben támadásnak ő is ki volt téve: például Faragó László 1946-ban, a *Szocialista kiskönyvtár* sorozatban megjelent könyvében (*Írástudók árulása –Írástudók helytállása*) Illyést rasszistának, Szabó Lőrincet fasisztának nevezte (21. o.).

A folyóirat két legfontosabb személyiségeinek szentelt egy-egy nagy fejezet (az Illyésről, illetve a Bibó Istvánról szólók, amelyek már-már kisebb biográfiák) keretbe fogja azokat a részeket, amelyek a lap tartalmával foglalkoznak tematikus, illetve stílus szerinti bontásban. A tematikus fejezetek között kapott helyet a *Békeszerződés,* a *Földosztás,* a stilisztikai jellegű fejezet pedig a *Szépirodalom* címet kapta; ez alapos portrékat tartalmaz a lap valamennyi fontosabb szépirodalmi szerzőjéről.

1 Ehhez képest rendkívül érdekes és meglepő, hogy az irodalmi emlékezet „erősen irodalmi ambíciójú folyóiratként" kezeli a lapot.

Illyés valóban külön fejezetet érdemel, nem csupán alkotói nagysága miatt, hanem a *Válasz* életében betöltött szerepe miatt is, hiszen a folyóirat újraindulását az ő erkölcsi és szellemi tekintélye tette lehetővé (21. o.). A róla szóló részből megtudhatjuk, hogy számára a „felszabadulás" élmény volt, költészete ezért nem tekintett vissza a múltba. A háború után igen mozgalmas életet élt, sokat utazott. Járt Svájcban, Olaszországban, Franciaországban és 1947 májusában hivatalos meghívásra Bulgáriában (utóbbiról verse jelent meg a folyóiratban). Eme utazások kapcsán megismerhetünk egy rendkívül érdekes vitát és párbeszédet, amely Illyés és a nézeteit nehezen elfogadó Márai Sándor között zajlott 1946-ban, amikor magyar íródelegáció tagjaként mindketten részt vettek egy svájci utazáson. Naplójukban értelemszerűen anélkül reflektálnak egymásra, hogy tudnák, a másik mit írt róluk. Márai ezt rögzítette:

> „Illyés a legszomorúbb emberi jelenségek egyike, akivel a magyar irodalomban találkoztam. Ez a tehetséges, értelmes paraszt nem bír hiúságával? A nemzet őrangyalának képzeli magát, a haza szeráfjának; valóságban csak egy harácsoló szabadcsapat regöse. Keserves ébredése lesz. Kár érette" (32. o.).

Illyés arról számolt be, hogy a 36 órás utazás során lezajlott népi–urbánus vitában egyedül képviselte a népi oldalt, és olyan nyilakat is belé lőttek, amelyeket Veres Péternek, Némethnek vagy Erdei Ferencnek szántak. Velük gyúrták össze őt egy céltáblává, és mint írta: „A játszma nem könnyű, Márai ül velem szemben", akinek a többi író kibicelt. A kötet szerzője szerint a vita nemcsak társadalompolitikai volt, nemcsak az eszmékről szólt – már-már irodalomelméleti jellegű ellentét feszült közöttük. „Márai az irodalmat tiszta irodalomnak akarja tudni", míg Illyés szerint „a költészetnek egyetlen ellensége az irodalom" (31. o.). Ugyanakkor Széchenyi, Illyés naplóját idézve, felhívja a figyelmünket, hogy Illyésnek magának is voltak fenntartásai saját politikai szerepvállalásával és magával a politikával kapcsolatban is. Arra panaszkodott, hogy az élet minden területén politikába botlik, bár megpróbált visszahúzódni előle. Fontosnak tartotta, hogy legyen az embernek tere kivonulni a politikától, bár szkeptikus volt ez ügyben: „Ha pedig holmi istenként a politika mindenütt jelen van, ezek a helyek az ő szentélyei: akkor érzed, ha ismét kilépsz belőlük." Széchenyi Ágnes szerint ezek a gondolatok mintha már megelőlegeznék az *Egy mondat a zsarnokságról* című diktatúraellenes versét (35. o.).

A tematikus fejezetek közül az első a *Békeszerződés*. A folyóirat széles műfaji skálán foglalkozott ezzel a témával: születtek tanulmányok, politikai publicisztikák, glosszák, statisztikai beszámolók, emlékezések, helyszíni beszámolók és még versek is. (Itt említem meg, hogy egy-egy kérdés kapcsán a kötetben többször található visszautalás a háború előtti *Válasz*ra [erre lásd Széchenyi, 1997]. Ezek mindenképpen fontos részei az elemzésnek, mivel jogutód lapként, jórészt ugyanazzal a szerzőgárdával és eszmei felfogással kívánt működni, csak éppen a politikai, társadalmi környezet lett gyökeresen más.) A békeszerződés ügyét vizsgálva a szerző megjegyzi, hogy a háború előtt a lap „nem volt nagymagyar folyóirat, mint ahogy a népi írók mozgalma sem volt irredenta mozgalom" (41. o.). Akkor a *Válasz* csak elvétve foglalkozott a határon túli magyarság ügyével, viszont már az 1946-os első számban Bibó István tanulmánya foglalkozott a békekötéssel *(A békeszerződés és a magyar demokrácia)*. Bibó egyértelműen elítélte Révai Józsefet, aki szerinte Horthy Miklós felelősségének túlhangsúlyozásával érveket adott a magyarok ellen a csehszlovákoknak, és úgy érezte: különben sem helyes az út, mert bár a kormányzónak megvan a maga felelőssége, de a közvélemény ennek hangsúlyozását már nagyon unja. Bibó megkülönböztette a két világháború közötti magyar politika hibáit a Trianon előtti hibáktól, amikor egy rendszer politikájának hosszúlejáratú felelősségéről volt szó, a két világháború között pedig „néhány sűrített pillanatban a helytállni nem tudás felelősségéről is" (42. o.). Emiatt erkölcsileg súlyosabbnak ítélte a Trianon utáni helyzetet, mint az azt megelőzőt. Szerinte nem lehet kisebbíteni a magyarság felelősségét, és el kell ismerni, hogy azt kaptuk és azt fogjuk kapni, amit megérdemeltünk. És bár nem kell hallgatni a béketeremtő nagyhatalmak felelősségéről sem, ez nem lehet hivatkozási alap, mentség korábbi tetteinkre.

Széchenyi Ágnes Bibó ezen és más írásait elemezve felteszi a kérdést: tudományos vagy közírói művekről van-e szó.

> „Mint politikai publicista – bár írásai tanulmány terjedelműek és mélységűek – arra törekedett ugyanis, hogy feltárja a politika demokratikus erőinek és a múltat képviselő rétegeknek motivációit, szembesítse azokat a nemzet egésze érdekeivel, s a szereplőket együttműködésre, esetenként önmérsékletre késztesse. Lényegében megoldó kulcsokat kínált azáltal, hogy minden

> egyes szereplő helyébe bele tudta képzelni magát, és optimalizálta az egymásnak ellentmondó célok elérését a közjó, a nemzet, vagy az európai együttélés szempontjából" (46. o.).

A békeszerződésről Illyés jegyzetíróként nyilvánított véleményt, mert a jegyzet, személyessége, szenvedélyessége miatt, műfajilag közelebb áll egy költőhöz, így a költő, író felmentést kaphat a tárgyilagosság követelménye alól. Széchenyi itt a *Szemtanú* című 1947. februári tudósítását emeli ki. Ez az írás az irodalom és az újságírás határán helyezkedik el: Illyés aprólékos leírásokat közöl a környezetről, képeket, írói ellentétpárokat, groteszk hasonlatokat használ, hogy megindultságát megossza olvasójával. A fényárban úszó termet a hosszú asztallal fényes, úszó műtőként láttatja, ahol a tárgyalóasztal a műtőasztal és ahol „látható fájdalom nélkül" végeznek műtéteket. Illyés ugyanakkor azt a reményt kelti olvasójában, hogy az új magyar politikusok talán rokonszenvet ébresztenek a magyar ügy iránt. A kötet szerzője azonban beszúrja Illyés naplójának egy részletét, amelyből kiderül: micsoda megrökönyödést keltett, hogy míg a brit miniszterelnök, Attle első osztályon utazott a helyszínre, addig Szakasits Árpád miniszterelnök-helyettes különvonattal.

A földosztásról szóló tematikus fejezetben a szerző rendkívüli alapossággal járja körbe a magyar földkérdés történelmi előzményeit: e téma kapcsán többek között még a hazai agrárproletariátus két világháború közötti ruhavásárlási szokásait is megismerhetjük. (A háttér effajta részletezése kissé túlzásnak tűnik.) A fejezetből megtudhatjuk, hogy a *Válasz* földosztással kapcsolatos írásainak nagy része a folyóirat 1947 februárjában kiírt pályázatának eredményeképpen született, és közel száz százalékuk az Alföldön vagy az Alföld peremén történtekről szólt. Részben tudományos igényű, részben tisztán irodalmi jellegű pályaművek születettek, ám utóbbiak (Széchenyi szerint) meg sem közelítették az 1930-as évek e tárgykörben született prózai vagy lírai műveit. Bizonyítja ezt, hogy a legjobb szépirodalmi mű (Kónya Lajos *Láz* című verse) is csupán a hetedik lett a pályázaton.

A szerző éles szemmel hívja fel az olvasók figyelmét azokra a furcsaságokra, amelyek példázzák, hogy a magyarországi belpolitikai változások miként jelentkeztek egy irodalmi folyóiratban. Ismerteti Veres Péter *Sóhajtás az esőért* című rövid jegyzetét, amelyben az építés- és közmunkaügyi miniszter esőért könyörög az aszályban, és elpanaszolja, hogy a magyar mentalitás miatt nem történtek meg azok a kezdeményezések, nem indultak el azok a programok, amelyekkel elérhető lenne, hogy a talaj jobban tartsa a nedvességet. Mi volna a megoldás? A miniszter szerint az „igen nagyvonalú, forradalmian bátor és céltudatos gazdaságpolitika és termeléspolitika" (79. o.)!

Széchenyi Ágnes Veres Péter *Szellemi válság?* című írását is itt mutatja be, bár első látásra nem illik ide, hiszen a miniszter a kiadott könyvek és folyóiratok szellemi színvonalát kritizálta. Ám szól érv a szerző döntése mellett: cikkében a földosztás és általában a vidéki-falusi Magyarország sikerei miatt örvendeni nem tudó liberális, polgári demokrata értelmiségről ír ugyanis Veres. A „nihilistákról", akik nem hisznek az újjászületésben:

> „Ha ti nem hisztek az újjászületésben, hát hiszünk mi, parasztok és munkások. Ti csak mosolyogjatok fáradtan és fölényesen, okosan és cinikusan, mi majd dolgozunk és építünk új országot […] És megsimogatjuk a kezünk nyomán vállig érő búzaszálakat, a tarka borjúk nyakát, a kismalacok rózsás hasát és a lányok csípőjét – mert élni jó, és mi még nem éltünk igazán örömben és szabadságban soha" (94. o.).

Széchenyi Ágnes a *Szépirodalom* című fejezetben mutatja be a *Válasz* szépíró szerzőit. A névsor alapján elmondható: a háború utáni magyar irodalom főbb szereplőinek rövid életrajzai ezek, amelyekben szerzőnk kitekint a folyóiraton kívüli tevékenységükre. Elsőként a korszakban legnagyobb politikai vihart kavart Szabó Lőrincről olvashatunk egy mini portrét. Megtudható, hogy Szabó – 1945 előtti fellépése dacára – azért ment át simán az igazolási eljáráson, mert Illyés, Erdei és Keresztúry Dezső mindent megtettek ennek érdekében, és mert a gyenge értelmiségi bázissal és háttérrel rendelkező kommunisták szövetségesüknek akarták tudni a népi írókat és támaszkodni akartak teljesítményükre. A *Válasz* közölte a költő legjelentősebb versciklusát, a *Tücsökzenét*. Megtudhatjuk (Szabó visszaemlékezései alapján), hogyan születtek ezek a versek, miért késztette saját szomorúsága és a nyáréjszaka tücsökciripelése közti ellentét arra, hogy ezt a címet adja a ciklusnak. Széchenyi ugyanis csak részben művel politikatörténeti meghatározottságú sajtótörténetet. Szigorúan irodalomtudományi, irodalomtörténeti témákban is tájékoztatást kíván adni, és ezért rögzíti például, hogy bár a költő a líra műfajában akart alkotni, ám az alkotásnak mégis epikus összhatása

lett: nem költeménysorozat, hanem önéletrajz született. Az irodalomtörténeti vonalat erősíti továbbá, hogy Széchenyi Ágnes ismerteti a folyóirat belső recenzióját, amelyet Szentkuthy Miklós jegyzett, és amelyben Szabó versvilágát Shakespeare drámai világához mérte. És megtudjuk azt is: mit gondolt a versekről a Szabót gyűlölő marxista irodalomkritika. Szigeti József *Magyar líra 1947-ben* című tanulmányát idézve Széchenyi Ágnes – joggal – feladja a tudós szemlélődő-elemző álláspontját, és kifakad:

> „[Szigeti] egyszerűen csak lesajnálta Szabó Lőrincet. Nyersen, a felsőbbrendűség biztos tudatában. Hol az a »magaslat«, ahonnan Szigeti letekintett, s mi jogosította fel az ítélkező pozíció elfoglalására? A párttagság és a kommunista világnézet öntudata. Az első bekezdés végén kész az ítélet: »a Tücsökzene nem igazi curriculum vitae, hanem csak Tücsökzene […] Szabó Lőrinc egy elveszésre ítélt lélek rettenetes átkait és minden fennálló elleni tiltakozását önti egy mélyen dramatikus líra keményre kalapált formáiba«. Az élettel kötött »különbékével indult meg Szabó Lőrinc emberi és költői lezüllése. Emberileg: ez vitte a fasizmus útjára«" (123. o.).

Ingerültségét Széchenyi is magyarázatra szorulónak vélhette. Legalábbis erre utal, hogy egyetértően idézi Illyést, aki szerint akkor Szabó Lőrinc volt az ország legnagyobb költője – ám elismerte, hogy politikailag téves úton járt.

Széchenyi Ágnes bemutatja Németh László, a Válasz-kör „legellentmondásosabb, legnehezebb egyénisége" folyóirattal kapcsolatos munkáját (140). Részletesen szól háború előtti munkásságáról, vetélkedő barátságáról Illyéssel. Teljes képet kaphatunk arról, hogy milyen körülmények között született világirodalmi jelentőségű regénye, az *Iszony*. Ennek részeit ugyanis a *Válasz* közölte, és ezek a nagy szövegtömbök felborították a lap belső szerkezetét. Szintén portrét olvashatunk Weöres Sándorról, aki a folyóirat leggyakrabban publikáló költője és a modern versek lektora is volt (a klasszikusoké Szabó). Weöres, bár nem írt sok politikai verset, a lapban ilyen jellegű művet is publikált (*XX. századi freskó)*, amely éppen a gazdag és modern költői eszköztár miatt borzolta fel a kedélyeket. A *Válasz* búcsúszámában megjelent verse, a *Hódolat Arany Jánosnak* szintén fricska volt: a szerkesztők ezzel akartak tiltakozni amiatt, hogy Arany szépen-lassan kiszorult a kommunisták forradalmi romantikájából, és szépen-lassan „eltüntették" Petőfi Sándor mellől. Érdemes megemlíteni, hogy a már hivatkozott Szigeti Weörest tartotta a legveszélyesebbnek, ugyanis művészete „a szociális és morális semmit fejezi ki […] az izolált Én csődje". Különösen a *XX. századi freskó* egy sorát találta reakciósnak:

> „Ne fontoskodjatok, ne akarjatok zászlót lengetni építő, romboló, mentő mozdulatokkal hadonászni."

Hasonló mikroportrében ismerkedhet az olvasó Pilinszky Jánossal, Lakatos Istvánnal, Sőtér Istvánnal, Sarkadi Imrével, Vas Istvánnal vagy a szintén a kommunista irodalomkritika támadásainak kitett Kodolányi Jánossal. Nem önálló alfejezetben, de felbukkan néhány később nagy pályát befutó, a folyóiratban publikáló író (Ottlik Géza, Mészöly Miklós, Kormos István és a lapban egyetlen verset jegyző Lator László).

Az utolsó, a folyóirat tartalmi részével foglalkozó fejezet Bibó Istvánról szól. Bibó, Illyés Gyulához hasonlóan, valóban külön fejezetet érdemel. Mondanivalója, annak mélysége, stílusa teljesen önálló-elkülönülő volt a népies ideológiát követő, parasztpárthoz közel álló irodalmi folyóiratban. Ráadásul életműve legfontosabb és legjelentősebb részét gyakorlatilag a lapban megjelent írásai reprezentálják – és ezt maga Bibó is így látta visszaemlékezéseiben.

Széchenyi a folyóirat és Bibó írásainak alapos elemzése nyomán új megállapításokra jut a Bibó-életmű adott időszakra vonatkozó részével kapcsolatban. Ez abban is új és más, hogy az írásokat irodalmi szempontból is értelmezi:

> „És noha az írások egyedi művek külön egyedi címmel, mégis lehetségesnek tartjuk a koalíciós helyzetre vonatkozó tanulmányokat egybeolvasni, és a négypárti demokratikus koalíció történetét, esélyének fokozatos csökkenését kommentáló *dokumentumdrámának* is tekinteni. S ezt nemcsak a tanulmányokat körülölelő szépirodalmi anyag és Bibó írói-baráti beágyazottsága mondatja, hanem tanulmányok, publicisztikák szerzőjének anyagkezelése.

> Bibó István drámájának főszereplői azonban nem egyes emberek – elvétve nevesített Bibó egy-egy pártvezetőt, közéleti szereplőt –, hanem maguk a koalíciós politikai pártok, a kisgazdák, a kommunisták, a szociáldemokraták és a parasztpártiak. A Bibó-tanulmányok sora a koalíció négy résztvevő pártját mint négy élő, egymással dialógusban álló, dialógusba kényszerített egyedi figurát állítja az olvasó elé. […] a mindent átlátó és összefüggésekben gondolkodó szerző, elbeszélő szerepében jelenik meg, aki leírja, jellemzi a dráma, a regény hőseit, feltárja az előttük álló lehetőségeket, utat mutat – aztán elengedi, visszaengedi a valóságba, a »színpadra« őket" (195. o.).

Széchenyi Ágens keletkezéstörténeti és eszmetörténeti szempontból is alaposan elemzi Bibó összes jelentősebb művét, még a *Válasz* előtt korszakból is, és a *Valóság*ban megjelenő *A magyar demokrácia válságá*t is. A kritikai szövegelemzések eredménye és a történelmi események közötti párhuzamosságok összevetése nyomán érdekes feltételezésre jut: eszerint talán Bibót is bele akarták keverni a Kovács Béla elleni koncepciós perbe (218. o.). Az előző fejezetekben megszokott módon idézi a lapban megjelent írások kritikáit. (A kommunista kultúrpolitikus, Horváth Márton, Bibó munkásságát „hályog-operációnak" és „sekélyes napi publicisztikának" nevezte.) Alaposan ismerteti Bibó utolsó írását, a Szabó Lőrinc által oly nagy izgalommal várt „veszélyes", „lehetetlen témájú" cikkét *A zsidókérdés Magyarországon 1944 után* című tanulmányt is (226. o.). Az olvasó a részletes szakirodalmi és forrásismertetésnek köszönhetően megtudhatja, hogy 1944 előtt Bibó nem volt ennyire határozott az antiszemitizmus elítélésében, hiszen nem írta alá a zsidótörvények elleni tiltakozást, továbbá egy 1938-as magánhasználatú fogalmazványa (egy vázlat) szerint úgy vélte: a zsidókérdés nem hatalmi, hanem kulturális ügy, és feltette a kérdést: „Saját országunkban vagyunk még?" A zsidó kultúrát legyengült szervezetbe került „bacilushoz" hasonlította, ami ellen a társadalom nem termel „antitoxint". Levonta a következtetést:

> „A fő dolog nem az, hogy ne legyünk antiszemiták. Sőt nagyon is nyugodtan legyünk azok. De ne hagyjuk, hogy ebben olyanok legyenek segítségünkre, akik ettől nem szűntek meg ellenfeleink lenni" (228. o.).

A kötet végén kapott helyet Sárközi Mártának, a *Válasz* „lelkének" portréja, aki nélkül nem indulhatott volna újra és nem működött volna a lap. E rövidke exkurzusból a legfontosabb tényeket tudhatjuk meg. Aki olvasta a szerző *Menedékház* című könyvét (Széchenyi, 2004), amelyben alaposan bemutatja a folyóirat háború előtti életét és Sárközi Márta irodalomszervezői tevékenységét, annak nem lehet hiánya e rövid bemutatás miatt, viszont aki nem rendelkezik kellő ismerettel, annak talán ez a monográfia nem érzékelteti megfelelően Sáközi Márta szerepének jelentőségét.

Széchenyi Ágnes monográfiája rendkívül érdekes és úttörő jellegű mű. Bemutatja, hogy lehet egy folyóiratról figyelemfelkeltő, informatív és részletes monográfiát írni úgy, hogy több tudományág (politikatörténet, eszmetörténet, irodalomtörténet, irodalomelmélet) kutatási eredményeit használja fel, valamiféle totalitásra törekedve. (Széchenyi Ágnes: *Lélegzetvétel. Válasz, 1946–1949.* Budapest: Argumentum, 2009, 300 lap, 2900 Ft.)

Irodalom

Széchenyi Ágnes (1997): *„Sznobok és parasztok." Válasz, 1934–1938. Elvek, frontok, nemzedékek*. Budapest: Argumentum.

Széchenyi Ágnes (szerk.) (2004): *Menedékház. Sárközi Márta-emlékkönyv*. Budapest: Magvető.